

Kovács Nóra¹A hagyományos és a virtuális terepmunka módszertani kihívásai a migráns integráció vizsgálatában: a kínai-magyar párkapcsolatok példája²

Bevezetés

Dolgozatom egy olyan kutatáson alapul, amely kínai-magyar párkapcsolatokat vizsgált kulturális antropológiai megközelítésben³. A kutatás az eltérő társadalmi és kulturális háttereknek a párok életében betöltött szerepét tárta fel, miközben a vegyes párkapcsolatokat a globális migrációval összefüggő jelenségként, az első generációs kínaiak magyarországi jelenlétének egyik aspektusaként, valamint a kínai migránsok integrációjának egyik csatornájaként vizsgálta. Ez a személyes tapasztalatokon alapuló dolgozat azokra a gyakori kihívásokra és praktikus problémákra reflektál, amelyek antropológia terepmunkám módszertani vonatkozásaihoz kapcsolódtak.

Az integráció normatív fogalma többféle értelmezésben merül fel a migrációs kérdéseket vizsgáló társadalomtudományokban. Gyakran a bevándorlók munkaerőpiaci, gazdasági, állampolgársági, oktatási, nyelvi, vagy éppenséggel vegyesházassági statisztikai adataira hivatkozva egyfajta strukturális integrációra utal. Az alábbiakban az integrációnak az az értelmezése a jelenik meg, amely a bensőséges kapcsolatokon belüli személyközi interakciókon keresztül valósul meg.⁴ Konkrétan többségében olyan interperszonális interakciókon keresztül, amelyek kínai és magyar személyek narrációiban jelennek meg. Bár a kutatás során legalább annyira érdekelt volna a vegyes párok életének mindennapi gyakorlata, szisztematikus hozzáférést csak ahhoz nyertem, amit közös életükről elmeséltek, és nem ahhoz, amit ténylegesen tettek. Ez a dolgozat a kínai-magyar interetnikus párkapcsolatok kutatásának módszertani kihívásait elkerülhetetlenül magyar szemszögből, saját kutatói nézőpontomból járja körbe.

Sajnos nem tudhatjuk, pontosan hány magyar házasodott vagy él együtt kínai személlyel, és még kevesebb sejtethető arról, hány kínai és magyar nő és férfi randevúzik vagy jár együtt. Az együttélésekről és a házasságokról nem állnak rendelkezésre releváns statisztikai adatok. A kínai és magyar állampolgárok közt létrejött házasságokat nem összesíti állami hivatal, ezek a számok a kerületi anyakönyvekben külön-külön szerepelnek. A budapesti hatodik, hetedik és tizedik kerületi anyakönyvezetőkkel próbaképpen folytatott tájékozódásból az derült ki, hogy ezeken a helyeken 2009 és 2013 között évente egy-két kínai magyar vegyesházasság kötött, amelyek a kutatás szempontjából kedvezőtlen módon magukba foglalták a kínai állampolgárok és a magyar állampolgárokra vált kínaiak között létrejött házasságokat is. A jegyzőknél szereplő adatok emellett tartalmazhatták a kínai-magyar névházasságokat is, amelyek rendkívül érdekes vizsgálati témául szolgálhatnának, de nem képezték a kutatás tárgyát.⁵ Terepmunkám adatai alapján a legrégebbi kínai-magyar vegyes párkapcsolatok az 1990-es évek elején jöttek létre, és egy különleges eset kivételével a leghosszabbak sem működtek két és fél évtizednél hosszabban.

Bár eredetileg csak házaspárokkal és családtagjaikkal szerettem volna interjút készíteni, később randevúzó, együtt járó, együtt élő, és elvált, vagy külön élő párok tagjait is

¹ MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet

² A kutatás OTKA támogatásban részesült (K-112282).

³ A párkapcsolatok vizsgálata az itt élő kínaiak és a magyar társadalom tagjai közt létrejött bensőséges kapcsolatok tematikailag tágabb kutatásának egyik alprojektje volt. A másik részkutatás a kínai családok, kiskorú gyermekeik és a gyermekeiket nevelő magyar személyek viszonylatára fókuszált.

⁴ A kutatás néhány eredménye angol nyelven jelent meg (KOVÁCS N., 2015, 2016).

⁵ Terepmunkám során nem találkoztam személyesen névházasságok, azaz kizárólag valamiféle adminisztratív előny megszerzéséért kötött házasság tagjaival. Ugyanakkor több kínai illetve magyar beszélgetőpartnerem utalt a létezésükre. Ezzel kapcsolatban lásd még e dolgozat alfejezetét a kulturálisan beágyazott fogalmakról.

megkerestem, mert tapasztalataik hozzájárultak a vegyes párkapcsolatok mindennapi dinamikájának megértéséhez.

A magyarországi kínai kontextus idevágó jellemzői

A globális nemzetközi migráció összefüggésében Magyarország jellemzően nem migrációs célország, bár az utóbbi három évezred során több bevándorlók hullám érte el. Az érkezettek többsége a magyar etnikai csoporthoz tartozott és a környező országokból indult útnak. A legnagyobb látható bevándorló csoportot a kínaiak alkották, akiknek létszáma az 1990-es évek közepére meghaladta a negyvenezer főt. Bár zárkózottságuk miatt sosem volt egyszerű feladat a magyarországi kínai közösség kutatása, itteni életük számos aspektusát, demográfiai vonatkozásokat, társadalmi, gazdasági, oktatási, gender és identitáskérdéseket vizsgáltak már kutatók a körükben (lásd NYÍRI 2006, 2010a, 2010b; VÁRHALMI 2009; BECK 2015; KOVÁCS – MELEGH 2010; SZABÓ. 2009; FEISCHMIDT – NYÍRI 2006).

Kínaiak az 1990-es évek elejétől érkeztek Magyarországra nagyobb számban, de a 2010-es évek elejére számuk tizenöt ezerre csökkent.⁶ Ezekben az évtizedekben a kínai vállalkozók üzleti modellje nagymértékben átalakult: sokuk a cipő és ruházat kiskereskedelméből kínai áruk szélesebb arzenáljának helyi és regionális nagykereskedőjévé vált. Több kínai vállalkozás hatalmasra nőtt és gazdaságilag nagyon sikeres lett.

Ami a magyarországi párkapcsolati piac lehetséges szereplőiként demográfiai jellemzőiket illeti az 1990-es években, a férfiak és a nők aránya viszonylag kiegyenlített volt közöttük, többségük húszas és harmincas éveiben járt, és eleinte többen magányosan érkeztek. A Kínában élő kínai népesség átlagánál lényegesen magasabb iskolai végzettséggel rendelkeztek. A szakirodalom utalt arra, hogy nem volt körükben jellemző stratégia, hogy magyar párt válasszanak, annak ellenére, hogy az endogámia normáját sem tapasztalták náluk (NYÍRI 2010b:153).

A kínai vállalkozók gazdasági tevékenységeiket transznacionális alapon működtették. Életformájukat olyan transznacionális gyakorlatok jellemezték, amelyekben a személyek, az áruk és az egyéb javak folyamatos áramlásban voltak Magyarország és Kína, illetve számos esetben más európai vagy amerikai helyszín között. A kínai migráns vállalkozók üzleti modelljét, ennek főbb vonásait Várhalmi Zoltán vizsgálta tüzetesebben (VÁRHALMI 2009, 2013).

A kínaiak első generációs képviselői jellemzően nem tettek erőfeszítéseket azért, hogy megtanuljanak magyarul. A családi vállalkozások tolmácsai többnyire a magyar iskolába járó másfeledek, vagy második generációs gyerekek lettek.⁷ A kínai migráns vállalkozók úgy alakították mindennapi életvitelüket és üzleti tevékenységeiket, hogy a magyar nyelv elsajátítása ne legyen elengedhetetlen a számukra. A magyar társadalmi környezet felől érkező jelek is hozzájárulhattak ehhez. Kutatások eredményei utaltak a magyaroknak a kínaiakkal kapcsolatos negatív attitűdjeire (ÖRKÉNY – SZÉKELYI 2010; SZILASSY 2006).

Terepmunkám számos személyes etnográfiai részlettel támasztotta ezt alá az óvodai és iskolai kedvezőtlen megkülönböztetéstől, a szóbeli sértéseken vagy verbális agressziókat át a ritkábban előforduló fizikai támadásokig. Kutatásom anyagai alapján a közterületen előforduló szóbeli támadások leginkább a vegyes házasságból származó gyerekek és fiatalok, vagy olyan magyar nők ellen irányultak, akik kínainak kinéző gyerekekkel vagy kínai férfival

⁶ A 2011-es népszámlálás tizenegy ezer fő körüli adatainál magasabb szám a magyarországi kínai közösség informált tagjainak becslésén alapszik.

⁷ Egy harminc körüli, második generációhoz tartozó kínai beszélgetőtársam érzékletesen idézte fel azt a számára nagyon feszült helyzetet, amikor nyolc éves korában, alig több mint egy éves magyarországi tartózkodás után egy üzleti tárgyaláson az 'inkasszó' kifejezés jelentését kellett volna valahogyan megértenie és tolmácsolnia a szüleinek: "De könyörgöm, hogy értetted meg egy nyolcévessel, hogy mi az az inkasszó?!"

együtt közlekedtek az utcán. Egy magyar apuka például elmesélte, hogy vegyes házasságból származó négyéves fiával utazott tömegközlekedési eszközökkel Budapesten. Egy tömött villamosról voltak leszállóban éppen, az apuka lelépett a villamosról, és segítő kezét nyújtotta a leszállni készülő fia felé. Ebben a pillanatban egy felszállásra várakozó fiatalabb férfi eképp reccsent rá a gyerekekre: “húzzál már, sárga köcsög!”. Az efféle jelenetek agresszorai beszélgetőtársaim elmondása alapján szinte mindig tizenéves fiúk vagy fiatal felnőtt férfiak voltak.

Több, vegyes házasságban élő szülő számolt be a gyermekeit ért hasonló negatív élményekről. Közülük néhányan a Kínai-Magyar Kéttannyelvű Iskolát választották gyerekeik számára egyfajta menekülés útvonalként az iskolai hátrányos megkülönböztetés és elszigetelődés elől. Itt helyszűkében nincs mód részletesebben foglalkozni azzal, hogy Budapesten számos olyan kulturális tér, hagyományos kínai teaház, kínai harcművészeti egyesület, nyelviskola, kalligráfia tanfolyam, hagyományos kínai orvoslási központ, illetve különleges kínai étterem működik, ahol az itteni kínaiak és a magyar érdeklődők egy szűkebb csoportja között az interakciókat a kölcsönös tisztelet és az exotikus kínai kultúra vívmányai és intézményei iránti érdeklődés határozza meg.

A kutatás kérdései, céljai

Amint arról fentebb esett már szó, az 1990-es években Magyarországra érkezett kínai migránsok egy jelentős csoportja transznacionális gazdasági kapcsolatokon alapuló nagyvállalkozóvá vált. Ebben a szövegben rájuk utal a ‘tipikus migráns’ kifejezés. A kutatás kiindulópontja eredetileg az a szakirodalmi állítás volt mely szerint létezhetnek ugyan párkapcsolatok a ‘tipikus kínai migráns vállalkozók’ és a befogadó társadalom tagjai között, de nem jellemzőek (Nyíri 2010b, 153), főleg ha a kínai bevándorlók csoportjának nagyságrendjét vesszük figyelembe. A kutatás egyik célja az volt, hogy feltárja ennek lehetséges okait.

A kutatás egy további törekvése volt, hogy vizsgálja és megértse a magyarországi kínai-magyar párkapcsolatok mindennapjainak valóságát, valamint hogy feltárja, a felek szocializációjának kulturális különbségei miként befolyásolják e kapcsolatok belső dinamikáját. Vajon a kínai-magyar párkapcsolatoknak kisebb vagy nagyobb az esélye, hogy hosszabban fennmaradjanak, mint a magyarok között kialakult kapcsolatok? Vajon a vegyes kapcsolatok kötelékei kielégítőbbek a bennük részt vevők számára, mint az etnikailag **homogám** kapcsolatok?

Beazonosíthatók-e olyan kulturális tényezők, amelyek befolyással bírnak a kínai-magyar párkapcsolatok stabilitására? Vajon a stabilitásban kulturálisan kondicionált gender mozzanatok is szerepet játszanak? E párok tagjai miként érzékelik és hogyan reflektálnak arra a tapasztalatra, hogy partnerük érzelmei és annak kifejezési formái kultúrájuk által befolyásoltak?

További kérdése volt a kutatásnak, hogy felmérje, vajon ezek a kapcsolatok rendelkeznek-e olyan közös tulajdonságokkal, amelyek alapján kapcsolati kategóriákat, illetve egy kínai-magyar párkapcsolati tipológiát lehetne felállítani.

A kutatás egyik kiemelt fókusza volt a transznacionalizmus, amely a Magyarországon működő kínai vállalkozók életének egyik meghatározó aspektusa. Vajon a kínai-magyar párkapcsolatok, családok nem kínai tagjai ugyancsak transznacionális életet élnek? Vajon e párok, családok transznacionális gyakorlatai összefüggnek az üzleti modellel és az anyagi sikerességgel? Mi lehet az összefüggés a transznacionális gyakorlatok kialakulása és az egyéni, családi nyelvi stratégiák között? Milyen következményei vannak az egyéni és családi nyelvi stratégiáknak a pár, a család életére nézve? Vajon a gyereknevelési és oktatási stratégiák és megoldások alapvetően kapcsolódnak a kínai migránsok transznacionalitásához,

Megjegyzés [G1]: Az mi? monogám? homogén?

N: Azt hiszem, így hívja a párkapcsolati szakirodalom, ha valaki magához hasonló tulajdonságokkal bíró partnert választ. Nem csak az angol nyelvű szakirodalom, lásd pl. <http://doksi.hu/get.php?lid=13897>

esetleg logikus következményei annak? Miként oldják meg a vegyes párok, családok tagjai a transznacionalitásból származó problémákat?

A kutatás néhány eredménye már napvilágot látott (KOVÁCS N. 2015, 2016), szeretném ugyanakkor hangsúlyozni, hogy megítélésem szerint az igazán fontos eredmények az etnográfiai részletekben rejlenek. Terjedelmi korlátok miatt itt csupán néhány általánosabb eredményt szeretnék bemutatni leegyszerűsített formában, összefoglalóan.

Bár az egyes esetek számos vonatkozásban jelentős különbségeket mutattak, a negyven vegyes párból álló minta két eltérő kapcsolati típust körvonalazott. Az első a 'diákszerелеm' típusú kapcsolat, amelyben a feleket alapvetően hasonló iskolázottsági háttér jellemezte. E csoporton belül megjelent egy olyan alcsoport, ahol a párok tagjai a nemzetközi munkaerőpiacon magas értékkel rendelkező, nemzetközileg mobilis, nagyon magasan képezett személyek voltak. A második kapcsolati típus a 'tipikus kínai migráns' kapcsolata, ahol a párok tagjai közt nagyobb társadalmi távolság és nemritkán nagyobb iskolázottságbeli különbség is volt megfigyelhető. Az első típusba tartozó kapcsolatok többnyire sikeresebbek és időben állandóbbak voltak, míg a második típus kapcsolatai kevésbé bizonyultak tartósak. A terepmunka során a látóterembe került negyven kapcsolat azt mutatta, hogy ezek tartósabbak voltak azokban az esetekben, amikor bennük a kínai fél nő volt. A terepkutatás megerősítette a szakirodalom azon megállapítását, hogy a családi kapcsolatok gyors változásai ellenére a kínai családi kultúra nagyon jellegzetes és viszonylag erős befolyással van a párkapcsolatokra (lásd EFRON PIMENTEL, 2000). A vegyes párkapcsolatok magyar tagjainak kínai nyelvi kompetenciái, illetve a kínai kultúra ismerete és megértése nagymértékben növelte a kölcsönösen kielégítő kapcsolat létrejöttének kilátásait. A terepmunka során beazonosított 'tipikus kínai migráns' férfiak magyar társai és közös gyermekeik körében a transznacionalitásnak rendkívül alacsony mértéke volt megfigyelhető. Itt szeretném megjegyezni, hogy egy kínai illetve egy magyar beszélgetőtársam a 'diákszerелеm' kapcsolati típus nagyon magasan kvalifikált migráns alcsoportjából felhívta a figyelmet arra, hogy a házassággal és a családdal kapcsolatos normák és társadalmi elvárások rendszere Kínában nagyon gyors változáson ment keresztül a közelmúltban, és hogy a magyarországi kínaiak körében végzett megfigyelések nem feltétlenül lennének érvényesek a kínai társadalom minden csoportjában.

Módszertani kihívások

A transznacionális kínai migráns népesség és a magyar társadalom tagjai közti bensőséges kapcsolatok antropológiai megközelítése számos módszertani problémát vetett fel. Ezek közt előfordultak olyanok, amelyek az antropológia terepmunka klasszikus problémáinak variánsai voltak, kiegészülve olyan nehézségekkel, amelyek más földrajzi helyhez vagy közösséghez kapcsolódó korábbi kutatási tapasztalataimhoz képest különleges módszertani figyelmet igényeltek. Szem előtt tartva a kutatás kereteit, a dolgozat további részében a következő problémákat tárgyalom: 1) az etnográfiai terep és a terepmunka témaspecifikus meghatározása; 2) a virtuális világból származó források felhasználása; 3) a hosszútávú terepmunka, mint kutatási módszer episztemológia értéke; 4) az információhiány kezelése; 5) harmadik féltől származó adatok felhasználása; 6) a kulturálisan kondicionált kommunikációs stratégiák kezelése; 7) a társadalmilag és kulturálisan beágyazott fogalmak használata a kutatás során; 8) kérdések a beszélgetőpartnerek személyazonosságának elrejtésével kapcsolatban; 9) a kutató személyes pozíciója, mint a gyűjtött adatok jellegét és minőségét befolyásoló tényező; 10) az etnográfia és a kutatási eredmények utóélete. Ezeket a témákat lehetőség szerint a terepről származó példákon keresztül mutatom be.

1. A kínai-magyar párkapcsolatok etnográfiai terepe

A kutatás anyagát az interjúzást is magába foglaló etnográfiai terepmunka segítségével gyűjtöttem össze. Eleinte nem egészen volt világos a számomra, merre keressem kutatásom terepét, tehát mindenhol és bárhol igyekeztem megtalálni, beleértve magam és barátaim, ismerőseim személyes kapcsolathálóját is. Nem volt világos, mi lesz a kutatásom terepe, hol helyezkedik el, hol helyezkednek el a határai, hiszen a vegyes párok nem alkottak közösséget, nem rendelkeztek saját intézményekkel, és nem voltak köthetők földrajzi lokalitáshoz, vagy lokalitásokhoz. Inspiráló volt számomra ennek a problémának olyasféle megközelítése, amelyet George E. Marcus vetett fel mára klasszikussá vált tanulmányában (MARCUS, 1995), tudniillik, hogy a kutató számára terepét a kutatás tárgya és kérdései fogják körülírni és meghatározni. Ez egyszerűnek hangozhat, azonban antropológiai vizsgálódásom terepét csak nagy erőfeszítés révén tudtam megkonstruálni, majd több alkalommal újrakonstruálni. A többszinterű etnográfia terepmunka-felfogása eleinte attraktív értelmezési keretnek tűnt, azonban a kutatás előrehaladtával – egyre inkább Nagy Károly Zsolt értelmezésével egyetértve – nem annyira többterepű, mint inkább töredezett terepű etnográfiként gondoltam a kutatásomra (vö. NAGY, 2015, 46). Újonnan felmerült információk nyomán többször kellett módosítani azon az elképzelésem, hogy mi esik bele és mi marad kívül az etnográfiai terepen.

Ha visszatekintek a terepmunka folyamatára, hogy számba vegyem annak egymást követő szakaszait, úgy tűnik, az első idevágó tapasztalatokat a kínai és japán nyelvekre szakosodott két vezető budapesti nyelviskola egyikében végzett intenzív kínai nyelvtanfolyamon szereztem. Ezt további intenzív nyelvtanfolyamok követték ugyanott, majd az egy magyar kínai nyelvtanártól éveken keresztül vett magánórák is nagy jelentőségűek voltak kutatásom szempontjából. Magántanárom több évet töltött Pekingben diákként, behatóan ismerte a kínai történelmet és kultúrát, emellett jó rálátása volt, a kínai kultúra különféle ágainak magyarországi képviselőire, áttekintően ismerte a kínai harcművészet egyesületeit, a hagyományos kínai orvoslás magyarországi jelenlétét, Kína hivatalos képviselőinek magyarországi működését. Bár lelkes ismerője volt Kína kulturális, gazdasági és tudományos vívmányainak, nagyon kritikusan tekintett a kínai kultúra azon magyarországi – kínai és magyar – képviselőire, akik ezeket a tevékenységeket elsősorban bevételszerzési lehetőségnek tekintették. Harcos attitűdje elszigetelte őt abban a társadalmi térben, amelyet budapesti 'kínai-magyar kulturális találkozási mezőnek' nevezhetnénk. Ugyanakkor, mivel hosszan diákoskodott a kínai felsőoktatásban, elbeszélései általános bepillantást engedtek számomra abba, hogy miként szövődhetek 'diákszerelem' típusú kínai magyar párkapcsolatok Kínában. Elszigeteltsége és markáns kritikái észrevételei miatt tanárom kívül került a 'kínai-magyar kulturális találkozás mező' bizalmi és potenciális kölcsönös szívességnyújtási körén, ami nagy jelentőségű volt a terepmunka szempontjából és amelyről alább még több szó esik.

A terepmunka egy későbbi szakaszában vált teljesen egyértelművé, hogy a kutatás, a terepmunka, a személyes adatgyűjtés szempontjából mennyire fontos volt (hogy valamiféle módon, átmenetileg), részévé válhassak a bizalom azon egyes hálózatainak, amelyek alapvetően kínaiak egyes csoportjai, és számukra megkülönböztetett magyarok között léteztek. Kutatóként elszántam magam, hogy kínai-magyar párkapcsolatokat vizsgálok, de egyetlen ilyen párt sem ismertem, ezért rokonoktól, barátoktól, kollégáktól és szomszédoktól kértem segítséget. A segítség váratlanul egy olyan közeli családtagomon keresztül érkezett, aki pénzügyi szakemberként egyfelől egyetemi oktatóként dolgozott, másfelől az üzleti életben is sikeresen tevékenykedett.

Ez a rokonom összekötött egy második generációs kínai fiatalemberrel, egykori tanítványával, akit ebben a dolgozatban Ifjabb Yu álnév alatt szerepeltettem. Ifjabb Yu közös egyetemi éveik óta említett rokonom egyik kiemelt üzleti partnerével ápolt barátságot, aki viszont egy közismert vezető pénzügyi cég rész tulajdonosa is volt egyben. Rokonom és üzleti

partnere biztattak, hogy lépjek kapcsolatba kutatásom ügyében Ifjabb Yu-val, aki felajánlotta családjá együttműködését. Megbeszéltünk egy találkozót, ahová Ifjabb Yu édesapjával, a magasan képzett és rendkívül jómódú transznacionális vállalkozó Yu Úrral érkezett. Valójában Ifjabb Yu Yu Úr tolmácsaként volt jelen, mert Yu Úr egyáltalán nem beszélt magyarul. A kínai üzleti negyedhez közeli bevásárlóközpont egyik kávézójában találkoztunk. Yu Úr felkészülten érkezett, egy olyan kínai-magyar párkapcsolati listával, amelyet feleségével együtt állítottak össze. Minden egyes tétel mellett szerepelt egy újságkivágás a helyi kínai lapok valamelyikéből, amely beazonosította az egyes kínai személyeket, akikről Yu Úr beszélt. Egyesével végigmentünk a listán, és Yu Úr minden egyes esethez fűzött egy-két rövid megjegyzést. Az volt a benyomásom, hogy nem akart sokkal többet mondani, mint ami az újságkivágásokban szerepelt. Végezetül megjegyezte, hogy szerinte kevés a kínai-magyar vegyesházasság, és hogy általában nem működnek jól. Két órán keresztül beszélgettünk Ifjabb Yu közvetítésével, aki nem látszott személyesen involváltnak a beszélgetésben, és feszült figyelemmel igyekezett tolmácsolni az apja számára. Találkozónk után apa és fia felajánlották, hogy elvisznek és megmutatják, merre vannak az üzleteik, és utána vissza is hoznak találkozóink eredeti helyszínére. Én Ifjabb Yu mesés autójában tettem meg az utat, Yu Úr a saját luxusjárművébe szállt be, hogy végigvezessenek azon a nagyobb területen a tizedik kerületben, ahol boltjaik és raktárhelyeik helyezkedtek el. Büszkén mesélték, hogy az üzleti negyednek, ahol sétáltunk, több mint kétharmadát kínai vállalkozók, köztük a Yu Úr által irányított családi cég vásárolták fel. A raktárok és boltok közt tett rövid séta után Ifjabb Yu visszavitt a bevásárlóközpontba.

A Yu család tagjainak segítőkészsége élesen ellenpontozta a terepmunka későbbi szakaszainak sorozatos kudarcait lehetséges beszélgetőpartnereimmel. Amikor megpróbáltam megérteni, miért segített nekem Ifjabb Yu és Yu Úr, a munkámat alapvetően befolyásoló tényezőre irányult a figyelmem. A Yu család által ismert, tisztelt és sikeres két közös magyar ismerősön keresztül időlegesen magam is részévé váltam a bizalom köztük fennálló kötelékének. Segítéskérésem jellegéből adódóan Yu Úrnak ugyanakkor nem kellett saját családjáról, üzleti vállalkozásáról érzékeny személyes adatokat átnyújtania nekem. A nekem tett szívesség érdekében Yu Úr valójában csak kis mértékben szegte meg a diszkréció elvárását, hiszen az általa adott információ nyilvánosan elérhető forrásokra támaszkodott és ő csupán néhány további tippet adott ezekkel kapcsolatban.

A bizalom hiánya, vagy akár a kutató bizalmi pozíciójában hirtelen bekövetkezett változás a terepmunka során több alkalommal is elvágta az információhoz vezető utamat, méghozzá olyan esetekben, amikor már szinte biztosnak éreztem, hogy egy találkozó, egy beszélgetés megvalósulhat. Egy magyar barátom gimnazista fia hónapok óta együtt járt egy sikeres transznacionális kínai vállalkozó magyar anyukától született lányával. A négytagú család egy budai villában élt, barátaim elmondása alapján rendkívül jó anyagi körülmények között. A két gyerek az egyik legdrágább magyarországi magániskolában tanult. Nagyon szerettem volna beszélgetni ennek a kínai-magyar házaspárnak legalább az egyik tagjával, hiszen a „tipikus migráns” férfi sikeres vegyesházassága, gyerekekkel, több mint két évtizednyi közös élet tapasztalataival” ritka esetének tűnt. Több alkalommal beszéltem telefonon a család tagjaival, először barátaim fiának a barátnőjével, továbbtanulásának lehetséges irányairól, majd az édesanyjával, aki ígéretet tett, hogy férjével együtt megosztják velem kapcsolatuk történetét. A megbeszélt időpont előtti héten felhívtam, hogy helyszínt és időpontot egyeztessünk, ám ekkor jelezte, hogy inkább mégsem szeretnének részt venni a kutatásban. Néhány nappal később tudtam meg, hogy a lányuk illetve barátaim fia szakítottak, és én ezáltal közvetett úton kikerültem a számukra megbízható személyek köréből. Összegezve, párkapcsolati interjúkat kínai személyekkel kizárólag azokban az esetekben sikerült készítenem, amikor átmenetileg egy baráti vagy üzleti kapcsolatháló bizalmi rendszerébe kerültem, egy közeli közös ismerősön keresztül. Tapasztalataim szerint egy potenciális kínai beszélgetőtárs

együttműködése a kutatásban elsősorban az ilyesféle kapcsolathálózati bizalmi kereten belül értelmezhető.

Végül egy megjegyzés a megismert kínaiak időkezelésével kapcsolatos ismétlődő személyes tapasztalatomról. Ha lehetőségem nyílt rá, hogy egy kínai személyt interjú ügyében felhívjak telefonon, az illető többnyire vagy rögtön kategorikusan elhárította a kérést, vagy ha nem, hallottam, amint hangosan végigveszi a lehetséges találkozási időpontokat, miközben elnézést kér, hogy nem tud még aznap rendelkezésre állni, esetleg csak másnap. Általános elvnek és gyakorlatnak bizonyult, hogy ha valamit meg kell cselekedni, annak azon nyomban meg kell történnie. Ugyanez az attitűd tükröződik azokban az észrevételekben, amelyek a kínai migráns vállalkozók rugalmas adaptációjára, a megváltozott piaci környezethez való gyors alkalmazkodási képességeikre utalnak (lásd pl. VÁRHALMI, 2009)

2. Digitális források a virtuális világból

A virtuális világ, mint az etnográfiai terepmunka tárgya vagy helyszíne Chirstine Hine *Virtual Ethnography* című munkáján keresztül definiálódott először rendszerszerűen a társadalomtudományokban (HINE, 2000). Hine kapcsolta össze a számítógép által közvetített kommunikációt az internet világában folytatható etnográfiai kutatással.

Amikor beléptem az internet világába, hogy a vegyes párok tagjai, vagy családtagjaik által létrehozott illetve róluk szóló, és a számítógép által közvetített adatokat keressek, különös intenzitással merült fel a kérdés, hogy pontosan mi is esik antropológia kutatómunkám terepén belülre. Az online tér nagyon sokféle adatforrást kínált, pl. vizuális információkat jelszó által nem védett és nyíltan hozzáférhető családi videók formájában; fotókat; közösségi média oldalakon használt személyes azonosító profilokat; online cégdokumentumokat, amelyek igen informatívaknak bizonyultak abban a vonatkozásban, hogy a kínai vállalkozók magyar partnerei, házastársai formálisan részesei, társai-e a kínai fél cégeinek; online chat-folyamokat a vegyes házasság témakörében; magyar és kínai újságcikkeket vegyes párok életéről, illetve tudósításokat vegyes házasságokból született gyerekek nyilvános szerepléseiről.

A kínai-magyar vegyes párok tagjai két online világ, a kínai és a magyar nyelvű internet metszéspontjában helyezkedtek el. Akár kínaiak, akár magyarok, ha nem ismerték a másik fél írott nyelvét, kizáródtak a párjuk által ismert és használt virtuális világból.

Egyes párokkal sikerült beszélgetnem, többségükkel azonban nem. Még ha átmenetileg zárójelbe is tudom tenni az internetes források felhasználásával kapcsolatos általános etikai fenntartásaimat, e források némelyikének kvalitatív gazdagsága mindenképpen dilemmákat vet fel. A terepmunka során több esetben előfordult, hogy nem állt módomban konszenzuális alapon, kellő kontextusba helyezve bemutatni az online gyűjtött adatokat, oly módon, ahogy az egy lokalitás-alapú terepmunka során elvárható, vagy jó eséllyel megvalósítható lett volna. Példát kínál erre egy magyar beszélgetőtársnőm kínai 'tipikus migráns' sógorának, a sógor különvált magyar élettársának és kamasz lányuknak a története. Beszélgetőtársam férje és annak öccse az 1990-es évek elején érkeztek Magyarországra egy kisvárosból Kína középső területéről és közösen vállalkozva jelentős és sikeres kereskedelmi vállalatbirodalmat építettek föl. A sógor és magyar élettársa egy ideig együtt éltek, de nem sokkal lányuk születése után különváltak. Nyilvánvaló volt, hogy magyar beszélgetőtársnőm nincs abban a helyzetben, hogy kapcsolatba hozzon velük, elmesélte viszont, hogy a különválás óta az apa (és Magyarországon élő kiterjedt kínai rokonsága) csupán esetileg tartott kapcsolatot kislányával, aki viszont sóvárogta apja társaságát, magányosnak és nagyon idegennek érezte magát abban a kisvárosi környezetben, ahol az anyjával élt. Ismervén a kislány, valamint a lakhelyéül szolgáló kisváros nevét, indítottam egy Google-keresést és megtaláltam a kislány jelszóval nem védett profilját egy tinédzserek számára létrehozott közösségi médiaportálon. A kislány avatarja, azaz a virtuális térben a személyét megjelenítő karakter egy kelet-ázsiai

Megjegyzés [G2]: nem sok ez egy kicsit? „Mély kvalitatív gazdagság”
N: De. Tényleg borzasztó sok.

manga, azaz képregényfigura volt, egy szomorú és magányos fiatal nő ellenséges városi környezetben. Bár ez a választás sokat sejtetett a kínai-magyar vegyes párkapcsolatból származó tinédzser személyes identitásáról, vele és családjával kapcsolatban be kellett érnem ezekkel az információkkal és innen nem tudtam tovább lépni.

A terepmunka egy adott szakaszában nem volt egyértelmű, hogy egy online jelszó nélkül elérhető, vizuális információkat tartalmazó egyórás amatőr videó, amelyen többek között egy kínai férfi, magyar felesége és gyermekei is hosszan láthatók, vajon miképpen hasznosítható a kutatás számára. A felvételen a család tagjai egy kiállításmegnyitón láthatók egy művészeti galériában, ahol a családtagok közötti gesztusok és testbeszéd a szülők közti feszült viszonyról, megromlott kapcsolatról árulkodott, és ahol a közös gyerekek fizikailag is az anyuka mellett álltak, vagy vele együtt mozogtak a térben, miközben az apjuk mellett szó nélkül haladtak el. A kínai férfi két kínai nő társaságában jelent meg a felvételeken. Ezt a családot, akikre Yu Úr hívta fel a figyelmemet, már régóta igyekeztem nyomon követni, és az egyik gyerek nyilvános szerepléseiből adódóan találtam is velük kapcsolatos internetes forrásokat, de a személyes megkeresési próbálkozásaim hosszú ideig nem jártak sikerrel. A későbbiekben a pár magyar tagjával sikerült személyesen is találkoznom. Narrációja kontextusba helyezte a filmen látottakat, a film részletei ugyanakkor finom árnyalatokkal gazdagították az elmondottakat.

Egy magyarországi magyar nyelvű kínai sajtótermék internetes kiadásában fellelt két írást a vegyes házasság témakörében ugyanakkor például nem sikerült szervesen beépítenem a kutatásba. A két rövid cikk két – magyar férfival házasságra lépett – kínai nő sikertelen történetét mesélte el kínai szemszögből. A töredékes, részletszegény, és a nők házasságra lépésének indítékait illetően homályos beszámoló úgy találta ezeket a kapcsolatokat, mint amelyek egyetlen lehetséges kimenetele a kudarc volt. Bár rendkívül érdekes lett volna a kutatásom szempontjából ezeknek a száznak a felgöngyölítése, ebben az ügyben nem jártam sikerrel.

Egy női témákra specializálódott internetes portál vegyes házasság témájában indított fórumán ugyan álnéven jelentek meg az egyes vélemények, mégis, látványosan tematizáltak olyan problémákat, amelyek a párkapcsolati interjúkban is visszatérően megjelentek. Ilyen volt például a kínai férfiakkal együtt köztereken mutatkozó magyar nők irányában megnyilvánuló verbális agresszió, vagy a kínaiakat bíráló beírásokra adott szenvedélyes védőbeszéd a kínai férfiakkal együtt járó nőktől, ahol a védelem fő érvei a kínaiak rendkívüli munkabírása, tiszteletet ébresztő és példaeértékű munkamorálja voltak.

A kínai-magyar vegyes párok konkrét tagjaira indított internetes keresések sok eredményt hoztak, ugyanakkor azt is mutatták, hogy az első generációs kínai migránsok a cégjegyzékek adatait leszámítva nagyon kevésbé, vagy egyáltalán nem jelennek meg a magyar internetes oldalakon. Bár ezt nem vizsgáltam szisztematikusan, az online terepmunka során az volt a benyomásom, hogy nem, vagy csak nagyon kis mértékben kapcsolódtak be a magyar közösségi oldalakra vagy a Facebook-ra. Ennek természetesen számos magyarázata lehet, köztük talán a legkézenfekvőbb és a transznacionalitásuk jellegéből leginkább adódó, hogy mivel a Facebook Kínában nem elérhető, más Kínában népszerű és elérhető közösségi oldalakon (WeChat, Weibo) vannak jelen az online térben; ugyanakkor számíthat az is, hogy például a Facebook használata is angol vagy magyar írásbeli nyelvtudást kíván meg. Minthogy a terepmunka során fellelt vegyes párok tagjai közül többen nem beszéltek kellő mértékben a párjuk nyelvét, az írásról nem is beszélve, ezért a virtuális térben ők két párhuzamos és a nyelvek által elválasztott online világban voltak jelen.

3. Hosszú távú antropológiai terepmunka – megérte a ráfordított időt?

Malinowski úttörő vállalkozása óta a Trobriand szigeteken (MALINOWSKI, 1922) a hosszú távú antropológiai terepmunka a tudományterületet meghatározó elengedhetetlen

antropológiai kutatási módszerré vált. A terepmunka különféle aspektusaira, episztemológiai értékére, az antropológusnak az etnográfia létrejöttében illetve a kutatott közösség vonatkozásában betöltött szerepére irányuló antropológusi reflexiók és elméletalkotási törekvések évtizedek óta a tudomány homlokterében állnak. Több jelentős kísérletet tettek arra, hogy új elméleti keretbe helyezzék a már nem egyszerű, hanem komplex modern társadalmakra irányuló antropológia terepmunkát, a saját társadalomra irányuló antropológiai terepkutatást, illetve a legutóbbi évtizedekben az internet világában folytatott terepmunkát. Ennek a szakmai törekvésnek az áttekintését olvashatjuk Nagy Károly Zsolt tanulmányában (NAGY, 2015).

Interdiszciplináris tudományos környezetben dolgozó szociokulturális antropológusként több olyan, kvalitatív adatokkal is dolgozó társadalomtudóst látok munka közben, aki sokkal takarékosabban gondolkodik az adatgyűjtésre fordítható időről és egyéb erőforrásokról. Ezért véltem szükségesnek, hogy feltegyem magam számára a kérdést, vajon mi lett a terepmunkába fektetett többlet erőfeszítés episztemológiai hozadéka annak megértésében, hogy miként működnek a kínai-magyar vegyes párhuzamok.⁸ Talán úgy is át lehetne fogalmazni a kérdést, hogy vajon egy más módszertannal végzett vizsgálat ugyanebben a témában mennyiben vezetett volna más eredményekre?

Egy ilyen kisléptékű jelenség minden bizonnyal senkit nem inspirált volna kvantitatív módszertan alkalmazására. Ennél fontosabb, hogy az ilyen párhuzamokban résztvevő személyek, különösen a kínai felek, leginkább nem vettek részt a vizsgálatban, különösen, ha – amint arról fentebb már többször esett szó – nem volt olyan közös ismerősünk, aki a bizal helyzetet segít(het)ett volna megalapozni.

Amikor antropológusként egy negatív előítéletektől övezett jelenség, a nemzetközi migráció egy a befogadó társadalom tagjait is közelről érintő kérdésére keressük a választ, könnyedén fogalmazhatnánk meg olyan leegyszerűsített, címkeszerű megállapításokat az itt élő migránsok kulturális sajátosságaival kapcsolatban, amelyeket Elizabeth Durham (DURHAM, 2016) kulturalizmusoknak (*culturalisms*) vagy kulturális kulcsoknak (*cultural keys*) nevez. Ezek szerinte alulinformált magyarázatát kínálják bizonyos szociokulturálisan formálódott társadalmi normáknak és gyakorlatoknak. Durham a megalapozott antropológiai tudás és a kulturalizmusok közti éles különbség illusztrálására azt a helyzetet idézte fel, amikor az Ebola járvány kitörését követően a helyi hatóságoknak nem sikerült hatékonyan közvetíteniük a helyi lakosság felé olyan alapvető közegészségügyi információkat, amelyek segíthettek volna gátat szabni a járvány terjedésének, azzal zárva gondolatait, hogy az antropológia terepmunka egyik alaptanulása, hogy minden bonyolultabb és összetettebb, mint amilyennek látszik (DURHAM, 2016, 9).

A terepmunka során egyes párhuzamok esetében sikerült több hangot is megszólaltatni, amelyek e viszonylatok, közös döntések, tettek, konfliktusok és szándékok többdimenziós valóságát tárták fel.

Az etnográfiai terepről szóló részben utaltam arra, hogy a terepmunkát bizonyos értelemben jóval azelőtt megkezdtem, hogy a jelen dolgozat alapjául szolgáló kutatás terve végső alakot öltött volna. Intenzív nyelvtanfolyamokra, majd magánórákra jártam és igyekeztem részt venni olyan nyilvános kulturális eseményeken, ahol magyarok és kínaiak – Nyíri Pál kifejezését kölcsönözve – ténylegesen „látták egymást”. Inspiráló és izgalmas időszak volt, egyben rendkívül költség- és időigényes is, amelyet azonban elengedhetetlenül fontosnak véltem. Bár egy kezdő szintű nyelvtudáson kívül csekély kézzelfogható eredményre vezetett, ez alatt a tanulási folyamat alatt kaptam arról, merre érdemes lehetséges kulturális tanácsadó személyeket, azaz speciális kulturális tudással bíró potenciális beszélgetőtársakat

⁸ Talán annak fényében is érdemes feltenni ezt a kérdést, hogy a szakfolyóiratok szerkesztői időről időre éppen az etnográfiai részletek kivágását javasolják a kéziratból a terjedelmi korlátokra hivatkozva.

keresnem, és hogy melyek azok az utak és módok, amelyek biztosan nem célra vezetők a terepmunkám megszervezéséhez, illetve módom nyílt személyes tapasztalatokat szerezni a magyarországi kínai vonatkozású intézményekről.

Mindent egybevetve, a hosszú távú terepmunkával járó nagy idő- és pénzráfordítás hozott bizonyos módszertani előnyöket. Bár mint jeleztem, etnográfiai terepem töredezett volt, a hosszú időn keresztül folytatott adatgyűjtés lehetővé tette, hogy egyes személyekkel több alkalommal is tudjak találkozni. Megadta számomra a türelem luxusát, hogy kivárhattam, amíg egy-egy találkozás ténylegesen meg tudott valósulni. Fontos módon néhány esetben arra is lehetőséget nyújtott, hogy nyomon követhessem egy kapcsolat időbeli alakulását, megragadva ezáltal egy időben változó valóságot. A hosszú távú terepmunkán keresztül olykor módom nyílt további telefonhívások vagy e-mail-ek segítségével utólag beszerezni hiányzó információkat, beemelhettem az elemzésbe a terepmunka során felbukkanó, eredetileg nem tervezett adatforrásokat, illetve felfedezhettem bizonyos, a terepmunka során korábban elkövetett hibákat, tévedéseket is. Ezek mellett az adatgyűjtésben való folyamatos, egyszemélyes részvételem bizonyos láthatóságot is előidézett beszélgetőtársaim és a vizsgált csoport egyes tagjainak a számára.

A kínai-magyar párkapcsolatok megismerését célzó etnográfiai terepmunka számos korlátba ütközött. Ezek leginkább a terep töredezett jellegéből adódtak, ami miatt viszont túl gyakran kellett mindent szinte teljesen előlről kezdeni. Tovább fokozták a töredezettséget a különélő vagy elvált párok, és egyes esetekben a válás következtében felaprózódott családok. A kínai felek transznacionális mobilitása és rendszeres távolléte Magyarországról szintén akadályokat gördített a terepmunka folyamatába.

4. Hiányzó adatok

Amint a bevezetőben már utaltam rá, számos körülmény nehezíti a migráns csoportok kutatását Magyarországon. A Nemzetközi Összehasonlító Kutatásokat Támogató Alapítvány (ICCR) szervezett egy szemináriumsorozatot, amely a migrációs kutatások módszertani kihívásait vette számba. Eredményeit egy szerkesztett kötetben adták közre (KOVÁTS – VÁRHALMI, 2014). A kötet bevezetőjében a szerkesztők öt körülményt neveznek meg, amelyek különösen nehezítik a migrációval kapcsolatos kutatásokat Magyarországon. Ezek a következők: 1) a migránsok alacsony létszáma miatt nincsenek szegregált migráns övezetek vagy negyedek; 2) hiányoznak a bevándorlókra vonatkozó releváns statisztikai adatok; 3) fennállnak az empirikus mintavétel érvényességével kapcsolatos kockázatok; 4) fennállnak a személyközi interakciók kulturálisan eltérő normáiból fakadó nehézségek; 5) hiányzik a bizalom, amely a bevándorló csoportok és a többségi társadalom közt fennálló társadalmi távolságból fakad (KOVÁTS – VÁRHALMI, 2014, 9-10). Ezek közt központi helyet foglalt el az a kérdés, hogy a kérdőíves lekérdezések során módszertanilag miként lehet kezelni az adathiányt és a válaszhíányt.

A hosszú ideig tartó antropológiai terepmunka bizonyos mértékig segített leküzdeni néhányat e módszertani nehézségek közül. Az idő előre haladtával több, Budapest egészen különböző kerületeiben élő, vegyes párkapcsolatban érintett személyt sikerült beazonosítani és megkérdezni. Miután tudomást szereztem róluk, további – számítógép által közvetített – adatokat tudtam gyűjteni velük kapcsolatban. A mintavétel érvényességének kívánalma az antropológiai kutatásban más módon merül fel, mint a survey-jellegű vizsgálatok esetében, erre az etnográfiai szövegek folyamatosan kellett, hogy reflektáljanak. Ennek ellenére több tényező akadályozta, hogy az egyes eseteket kiegyensúlyozott módon tárgyalni tudjam. Az eredeti kutatási elképzelés szerint egy pár mindkét tagjával szerettem volna beszélgetni, de többnyire csak egyiküket sikerült rávennem, hogy megosszák a tapasztalataikat velem. Azok a párok, akikkel végül mégis egymás jelenlétében beszélgettünk, jóval taktikusabban nyilvánultak meg, mint amit az egyszemélyes interjúk során tapasztaltam, és lényegesen

kevésbé bizonyultak informatívnak. Másfelől az egyénileg megkérdezettek narrációja sokkal részletgazdagabb volt, mint a párban megkérdezett személyeké.

A párkapcsolatoknak a társadalmi nem szempontjából érzékeny társadalomtudományi szakirodalma ismétlődően utal arra, hogy ugyanannak a kapcsolatnak kettő, gyakran nagyon eltérő, vagy egymásnak ellentmondó változata létezik („*his and her*” marriage) aszerint, hogy melyik fél meséli el (lásd EFRON PIMENTEL, 2000, 35). Kutatásomban a megkérdezett esetek több mint felében az interpretáció vagy csak a férfi, vagy csak a nő változatán alapult, így ezek az esetek féloldalasak maradtak és a kutatói spekulációnak is teret engedtek.

Két harmincas éveiben járó magyar nő narratívája különösen élesen vetette fel számomra azt a kérdést, hogy vajon a páraik (mindketten ötvenes éveikben járó kínai férfiak) történetei ugyanazokról a kapcsolatokról milyen mértékben vágnának egybe a magyar hölgyek változataival.

Az egyik hölgy, Kati egyetemi végzettséggel rendelkező, magasan képzett szakember, Kínában szerzett munkatapasztalattal és magas szintű kínai nyelvtudással. Kati évek óta romantikus viszonyt ápolt Kína egy viszonylag magas rangú, nős tartományi politikusával, aki Kati elmondása szerint válás előtt állt feleségétől, akit egykor szülei utasítására vett el. Interjünk idején két év körüli kisfiuk a többéves távkapcsolat egy pillanatában a pár egy külföldi találkozása alkalmával fogant és Katival élt Budapesten. Interjünk időpontjáig egy alkalommal találkozott édesapjával egy külföldi út során. Kati elmondta, hogy legfőbb szándéka, hogy állást találjon Kínában és így váltsa valóra párjával közös álmukat, hogy végre egy családként élhessenek. Kati és gyermeke előre egyeztetett időpontban online tartották a kapcsolatot a kínai férfitel. Kati hangsúlyozta, hogy a kommunikációnak kereteket akartak szabni, ezért nem akartak folyamatosan online összeköttetésben élni. A közelmúltban egy közös ismerőstől megtudtam, hogy Kati és gyereke továbbra is Budapesten élnek és Kati végül itt vállalt állást. Egy e-mailben megkérdeztem tőle, elmesélné-e hogyan alakult a család élete az első beszélgetésünk óta eltelt több mint két évben. Az újabb beszélgetést Kati azzal hárította el, hogy szívesebben nem beszélne most a kapcsolatáról és közös terveikről, de hangsúlyozta, hogy egymás iránti ragaszkodásuk párjával mit sem változott, valamint hozzátette, hogy most mind ő, mind a párja olyan érzékeny helyzetben van, amely diszkréciót kíván.

A Pirinek nevezett másik magyar hölgyről érdemes megemlíteni, hogy titkárnőként dolgozott, nem rendelkezett egyetemi végzettséggel és kínai nyelvtudással. Nála tizenöt évvel idősebb tipikus kínai migráns vállalkozó párját nyolc évvel korábban ismerte meg egy magyar internetes társskereső oldalon. Egy évig leveleztek első randevűjük előtt, és ezt követő találkozásai apró lépéseken keresztül vezettek el egy romantikus kapcsolatig. Bár Piriről kiderült, hogy nem lenne ellenére, Piri és párja nem költöztek össze, és kínai barátja soha nem is tett utalást ilyen szándéokra. Ennek ellenére Piri úgy vélte, ez majd megtörténik, ha elég türelmesen és tapintatosan vár. Kínai barátja mindig egyedül találkozott vele és elmondása szerint Piri nem találkozott a Magyarországon élő kínai barátaival vagy ismerőseivel. Terepmunkám során az első találkozáskor arra biztattam beszélgetőtársaimat, hogy csak annyit mondjanak el, amennyivel még kényelmesen érzik magukat a találkozásunk során. Talán ez volt az az eset, amikor valaki leginkább élt ezzel a lehetőséggel: Piri időről időre utalt arra, hogy kínai barátja minden bizonnyal nem örülne, ha konkrétumokat mesélne el róla, az üzleti ügyeiről, a hobbjáról, a családi állapotáról, a Magyarországon élő kínai rokonságáról, olyan alapvető dolgokról, amelyekről Piri láthatóan rendelkezett ismertekkel, de amelyeket feltételezése szerint kínai barátja elrejtendő információnak tartott volna.

A kínai férfiak narratívái és nézőpontja mind Kati, mind Piri esetében nagyon fontos lett volna a kapcsolatok definiálásához, belső dinamikájuk megértéséhez. Bár a terepmunka lényegi szakasza közel két éves időszakot ölelt fel, ez önmagában még nem tette lehetővé,

hogy megismerhessem e hölgyek kínai párjainak változatát is ezekről a párkapcsolatokról. Az akadályoztatás lehetséges magyarázatairól még lesz szó.

5) Harmadik személyektől származó információk

Azok a személyes barátok, ismerősök, akik ismertek kínai-magyar vegyes párokat, nagymértékben segítettek terepmunkám folyamatát. Többször hozták tudomásomra kapcsolatok létezését. Néhány esetben a párok valamelyik tagjának közeli barátja, ismerőse által elmondottak fontos forrásokká váltak, különösen ott, ahol nem nyílt módomban interjút készíteni. A kutatás során a lehetséges beszélgetőtársak számomra legkevésbé elérhető csoportjának a kínai férfiak bizonyultak.

A kínai-magyar vegyes házasság témakörre indított Google keresés segítségével találtam rá egy közel két évtizede Budapesten élő, többgyermekes házaspárra, Petrára és Pingre. A velük kapcsolatos, számítógép által közvetített anyagok, kapcsolatuknak a női fél által magyarul megírt története, családi fényképek, üzleti honlapok, nyilvános kommentek arra engedtek következtetni, hogy Petra és Ping nemcsak együtt dolgoztak, hanem azonos politikai nézetekkel, közös szabadidős elfoglaltságokkal és azonos vallásos hittel rendelkeztek.

Nagyon érdekesek lettek volna a számomra, hiszen kevés olyan esetben nyertem bepillantást, ahol a vállalkozó kínai apuka hosszú időn keresztül együtt élt magyar családjával. Ping és Petra azonban sajnálatomra elfoglaltságaikra hivatkozva nem kívántak beszélgetni velem. Egy férfi barátom azonban mellesleg megemlítette, hogy egy maratoni gyalogtúrán a hegyekben találkozott egy kínai üzletemberrel, akivel órákon át együtt haladt és beszélgetett sportolásról, üzletről, családról és gyerekekről. A nevére is emlékezett, és kiderült, hogy Ping volt az a bizonyos kínai férfi. Az apaság témájáról szólva Ping megosztotta sokgyerekes barátommal, mennyire sajnálja, hogy nem erőltette, hogy a gyerekei megtanuljanak kínaiul, amikor még kicsik voltak. Kamasz gyerekeire utalva így fakadt ki: „hibát követtem el, elrontottam, és most már túl késő ezen változtatni”.

A harmadik személyek ismeretei a vegyes párokról olykor egészen más valóságot körvonalaztak, mint ami az interjúkban megjelent. Néhány ilyen értelmezés szerint a kínai férfiak magyar barátnői, élettársai „vakok voltak arra, hogy tisztán lássák, mi is a helyük a férfi életében”, amivel e harmadik személyek arra utaltak, hogy véleményük szerint ezek a hölgyek nem szerepeltek kínai párjuk hosszú távú terveiben, vagy arra, hogy a férfiaknak feleségük, családjuk volt odahaza Kínában.

6. A kulturálisan kondicionált kommunikációs normák és stratégiák megfejtésének problémája

A vizsgált népesség nyelveinek, esetünkben a magyarnak és a kínainak az elsajátítása, a bennük való jártasság az antropológiai terepmunka kívánalmái közé tartoznak. Korábban utaltam már a felkészülés részeként a nyelvtanulás folyamatára, meg kell azonban jegyeznem, hogy nem jutottam el arra a szintre, hogy olyan minőségű kvalitatív adatokat gyűjthessek kínai nyelven, mint amilyenre a kutatáshoz szükségem lett volna. Időről időre felvetődött bennem a kérdés, vajon kínai nyelvtudásom hiányosságai jelentik-e a fő akadályát annak, hogy az óhajtott adatok birtokába juthassak. Mindenesetre le kell szögeznem, hogy kutatásom magyar nyelven folyt (vö. BORSFAY et.al., 2014, 80). Bár valószínűleg nehezítette a lehetséges kínai beszélgető partnerek közvetlen elérését, a kutatás egyik fő nehézsége mégis a szociokulturális, illetve kisebb mértékig gender tényezők által meghatározott kommunikációs normákban volt keresendő.

A kínai-magyar bensőséges kapcsolatokra irányuló eredeti kutatási terv (beleértve a kínai családok és a magyar gyerekvégvigyázók viszonylatát kutató részprojektet is), számolt egy olyan fizetett kínai segítő közreműködésével, aki kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezik az itteni kínai népességen belül, és egyfajta kulturális tanácsadóként is segíti a kutatást. Hosszas

keresés után egy egyetemet végzett, harminc körüli második generációs kínai hölgy alkalmasnak, érdeklődőnek és szándéka szerint együttműködőnek tűnt. Lényegében lebénult azonban, amikor a kutatás érdekében kapcsolatba kellett volna lépnie helyi kínai ismerőseivel, vagy a saját szüleivel kellett volna kötetlen beszélgetést folytatnia; így végül együttműködésünk nem valósult meg.

Hasonló próbát tettem egy olyan magyar személlyel, aki a Budapesten élő kínaiak körében rendelkezett kapcsolatokkal. A kutatás érdekében tett néhány eredménytelen kapcsolatfelvételi kísérlet után azonban az illető visszalépett. A kutatásnak ezen a pontján az a benyomásom alakult ki, hogy kínai oldalról tekintve maga a kutatás témája és alap kérdésfelvetései is kulturálisan kondicionált, ám ki nem mondott kommunikációs normákat sértenek. Később ezek a tapasztalatok további magyarázatot nyertek azoknak az etnikus sztereotípiáknak a fényében, amelyeket egymástól függetlenül egy magyar és egy kínai beszélgetőpartnerem osztott meg velem a kínaiak kommunikációjával kapcsolatban.

Mindketten egyetértettek abban, amit egyikük ekként fogalmazott meg: „egy kínai személy jellemzően sosem beszél a számára igazán fontos dolgokról. Azokat a gondolatokat megtartja magának.” Itt nincs hely értekezni arról, hogy ennek az állításnak milyen lehetséges implikációi merülhetnek fel a bensőséges kapcsolatok tanulmányozása során, ugyanakkor megjegyzem, hogy ez segített kezelni és feldolgozni a terepmunka során ismétlődő visszautasításokat.

Ez az elgondolás továbbá segített értelmezni két olyan helyzetet is, amikor kínai beszélgetőtársaim cáfoltak, vagy elrejtettek párkapcsolataikra vonatkozó fontos alapinformációkat, aminek következtében az adott párkapcsolat egészen másként jelent meg a kutatás számára. A két személy közül az idős Wu Asszony epizódját idézem fel. Wu Asszony és magyar férje Kínában ismerkedtek meg és házasodtak össze még a hidegháború időszakában, és úgy döntöttek, Magyarországon telepednek le. Többrendbeli levélváltást és telefonos egyeztetést követően végül sikerült megbeszelnünk egy találkozót Wu Asszonnyal, aki néhány évvel korábban veszítette el a férjét. Wu Asszony igen jól beszélt magyarul és élénk szavakkal idézte fel első találkozását férjével, majd férje szüleivel, valamint boldog családi életüket, és elmondta azt is, hogy hátralévő élete fő célja, hogy elhunyt férje szellemi hagyatékát feldolgozza és közreadja. Hosszú, boldog, sikeres házasság és családi élet képét vetítette elém, két közös gyermekkel, sok közös érdeklődési területtel. Wu Asszony pár hónappal a beszélgetésünk után meghalt. Nemrég egy baráti beszélgetés során kiderült, hogy Wu Asszony már évekkor elvált a férjétől, aki egy idősek otthonában távozott az élők sorából. Az interjú során nem kérdeztem meg, elváltak-e, mivel az általa elmondottakból nem lehetett erre következtetni. Wu Asszony viszont nem érezte fontosnak, hogy megossza velem ezt a részletet.

A kapcsolatokról első kézből gyűjtött személyes beszámolók sok szempontból nagyon különböztek egymástól, és egészen eltérő mélységben reflektáltak a kapcsolat mindennapjainak alakulását befolyásoló problémákra, kulturális meghatározottságokra, az egyszerű etnocentrikus megjegyzésektől a mélyen átgondolt, árnyalt, nyelvileg pontosan megfogalmazott interpretációkig. Az árnyaltság és a reflexió mértéke összefüggést mutatott az illető iskolázottságának fokával. A terepmunka és az interjúzás folyamata során a Magyarországon élő kínaiak kevésbé szívesen beszéltek a kapcsolatukról, mint magyar partnereik, és ha vállalkoztak is beszélgetésre, kevesebbet mondtak el az érzéseikről és közös életük mindennapi gyakorlatának apró részleteiről. Úgy tűnt, több tényezővel, így a nemmel, az etnikai hovatartozással, az iskolai végzettséggel és az anyagi sikerességgel is összefüggésben állt, hogy egy kínai-magyar párkapcsolat egy résztvevője elérhetővé vált-e számomra a terepmunka során. Amint az eddigiekből is látszik, a magyarok elérhetőbbek voltak, mint a kínaiak, és a nők, mint a férfiak; a magyar nők sokkal elérhetőbbek, mint a kínai férfiak; a magasabb iskolai végzettségű kínaiak elérhetőbbek, mint az alacsonyabban

iskoláztak; az anyagilag nagyon sikeres kínai vállalkozók kevésbé elérhetők, mint az alkalmazott vagy szabadfoglalkozású kínaiak.

7. Kulturálisan beágyazott fogalmak

A kulturálisan beágyazott fogalmak problémakörét a kvantitatív és kvalitatív migrációs kutatásokban magyarországi vonatkozásban részletesen tárgyalták Borsfay és szerzőtársai (BORSFAY et. al., 2014). A kínai-magyar párkapcsolatok kutatása során a „házasság” és a „család” kulturálisan és társadalmilag beágyazott fogalmi kerületek ebben a vonatkozásban előtérbe. Ezek eltérő jelentéstartalmai és értelmezései több pár életében nehezen áthidalható szakadékokat hoztak létre.

Terepmunkám kezdetén, 2014-ben több órán keresztül beszélgettem Dr. Li-vel, egy idős kínai férfival, akit a kínaiak, köztük a számomra öt ajánló Yu Úr is a magyarok és az itteni kínaiak közti közvetítő személyként tartottak számon. Dr. Li egész felnőtt életét a magyar nyelv elsajátításnak és a magyar, mint idegen nyelv egyetemi szintű oktatásának szentelte. Egy neves kínai egyetemen lett a magyar nyelv professzora. Többször töltött hosszabb időszakokat Magyarországon, míg végül nyugdíjazása után Budapesten telepedett le. Yu Úr sugalmazása nyomán azt reméltem, talán ismer vegyes párokat és segíthet velük kapcsolatba lépni. Nagy lelkesedéssel beszélt magyarul és magam is igyekeztem legjobb tudásom szerint ismertetni kutatásom célját, módszereit. Szomorúan közölte, hogy nem tud segíteni, mert nem ismer ilyen párokat. Miután elváltunk, hazafele úton ért Dr. Li telefonhívása. Elmondta, hogy odahaza beszélt a feleségével a kutatásomról, és hogy azt gondolják, mégis tudnának segíteni. Megadta felesége két nemrég Magyarországra érkezett, harmincas éveiben járó unokaöccsének személyes adatait. Megnevezte azt a két jó hírű kínai éttermet, ahol szakácsként dolgoztak, elmondta, mennyit keresnek, és azt is jelezte, hogy fizetésemelés előtt állnak. Szívesen feleségül vennének korukbeli magyar nőket, lehetnek kicsit idősebbek is, de semmiképpen nem lehetnek elváltak. Kezemből a telefonkagylóval kicsit értetlenül próbáltam elmagyarázni Dr. Li-nek, hogy kutatni és nem összehozni szeretném ezeket a kapcsolatokat. Búcsúzóul arra kért, mégis hívjam, ha tudok nekik ajánlani valakit. Ez az epizód plasztikusan jelenítette meg számomra, hogy bár folyékonyan kommunikáltunk egy adott nyelven, bizonyos fogalmak, mint például a házasság fogalmának kulturális beágyazottsága, vagy a „vegyes házasságokra irányuló társadalomtudományi kutatás” mennyire eltérő asszociációkat hívhatott elő és miként terelhetett tovább egy beszélgetést két teljesen különböző vágányra.

Egy másik példa a „család” fogalmának eltérő jelentéseit érzékelteti az ötvenes éveiben járó Susan és tipikus migráns vállalkozó férje, valamint öt közös gyermekük viszonylatában. Susan férjének elgondolásai a „családról” és a „családi kötelezettségekről” alapjaiban határozta meg kettejük családi életének szerkezetét. Esetüket részletesen elemeztem egy másik írásban (KOVÁCS N., 2016), itt röviden csak utalnék arra, hogy míg Susan számára a családot férje és öt közös gyermekük jelentette, férje család-definíciója elsősorban saját szüleit, testvéreit és távolabb vérrokonait foglalta magába, és magyar felesége és gyermekei csak utánuk következtek. Ez a szemléletbeli különbség véget nem érő és feloldhatatlan konfliktusokhoz, és végül a pár szétváláshoz vezetett.

8. A személyazonosságok elrejtése

A kínai-magyar párkapcsolatok nem fednek nagyszámú népességet. A résztvevőkkel kapcsolatos kvalitatív információk, a kapcsolatok története, a migráció története könnyen beazonosíthatóvá teszik őket. Amikor segítségüket kértem a terepmunka során, beszélgetőpartnereim számára anonimitást ígértem. Az eredmények közreadását azzal kezdtem, hogy elrejtettem eredeti személyazonosságukat, és csak álneveken utaltam rájuk. Életük egyes jellemzőbb epizódjait külön-külön használtam fel úgy, hogy az egyik részlet ne

hivatkozzon a másokra. De még mindig maradtak nagyon árulkodó személyes részletek (például gyermekeik száma, neme, a lakhelyükként szolgáló település, a foglalkozásuk, üzleti tevékenységük), amelyeket szerettem volna elrejtetni, vagy egyedi mérlegelés nyomán úgy módosítani, hogy az ne változtassa meg az adott személyhez kapcsolható társadalmi és kulturális sajátosságokat. Az igazi dilemmát az jelentette, lehet-e és miként hozzákapcsolni a személyes találkozás során gyűjtött adatokat a virtuális térben felleltekkel.

9. Személyes pozíció és a terepmunka adatai

A házasság, a család, a gyermeknevelés, vagy a „jó gyerekkor” elgondolásai társadalmi normákkal és értékekkel telített fogalmak és erős szálakkal kötődnek az egyes személyek társadalmi és kulturális hátteréhez, közéjük értve a kutató antropológust is, miközben az is megfigyelhető, hogy saját elgondolásainkat e területeken hajlamosak lehetünk univerzális érvényűnek tekinteni. Egy magyar antropológusnőnek a vegyesházasságok és a mindennapi személyközi interakciók iránti szakmai érdeklődése minden bizonnyal alapjaiban határozta meg a kutatás kérdéseit (legalábbis azoknak jelentős részét). Terepmunkám során végig kísért az a kérdés, hogy vajon egy Kínából érkező férfi kutató hogyan közelítette volna meg ugyanezt a témát? (Egy hasonló jövőbeli projekt vonatkozásában ilyesféle együttműködést módszertani szempontból elengedhetetlenül fontosnak tartanék.) A töredezett terepen, több helyszínen folytatott terepmunka jellegéből is adódhatott, hogy a helyzetek többségében jelentős távolság maradt a kutató és a kutattak között.

A gyűjtött anyag megerősítette az arra vonatkozó szakirodalmi utalást (pl. BORSFAY et.al., 2014), hogy a kínai társadalomban nagyon fontos, hogy az egyén a társadalmi elvárásoknak megfelelő képet jelenítsen meg saját magáról és társadalmi kapcsolatairól. Bizonyos vonatkozásban terepmunkám áldozatul esett azoknak a társadalomlélektani imperatívuszoknak, amelyeknek engedelmességre több beszélgetőtársam elrejtette az érzékenynek vélt személyes adatokat, illetve társadalmi és bensőséges kapcsolatainak egy ideálisnak tartott képét vetítette elém, amint azt például Wu Asszony esetében tapasztaltam. A töredezett terepen folytatott terepmunka csökkentette az antropológus láthatóságát a tanulmányozott népesség számára, és ezt csak némiképp ellensúlyozta, hogy többségükkel telefonon és e-mail-en keresztül tartottam kapcsolatot, illetve beszélgetéseink leírt szövegét is átküldtem számukra.

10. A kutatás következményei és az „etnográfia nyilvános utóélete”

Az alcímbe szereplő utalással Didier Fassin *The public afterlife of ethnography* (FASSIN, 2015) című tanulmányára és arra az antropológusokban felmerülő belső szükségletre, illetve az irányukban támasztott elvárásra szeretném felhívni a figyelmet, hogy nézzenek szembe terepmunkájuk és kutatási eredményeik társadalmi és politikai következményeivel és tudatosan kezeljék azokat, különös tekintettel arra, milyen hatást fejt ki munkájuk az általuk kutattott népességre. Jelen írás vonatkozásában élesen vetődik fel ez a kérdés egy olyan időszakban, amikor a nemzetközi migrációval kapcsolatos társadalmi és politikai feszültségek az egész világon a politikai diskurzus homlokterébe kerültek.

A terepmunka és a kutatás eredményeinek bemutatása kapcsán számomra a minimum-elvet az jelentette, hogy az semmiképpen ne okozzon kárt, vagy ne jelentsen kockázatot a kutatást személyes adataikkal segítőknek. Amíg a kutatás termékei, a konferenciaelőadások, cikkek, könyvfejezetek a tudomány elszigetelt és szűk világában maradnak, az eredmények esetleges kedvezőtlen következményeinek esélye (a kutattottakra és a kutatóra nézve egyaránt) viszonylag csekély.

Ha arról gondolkodunk, hogy a terepmunka és az vizsgálati eredmények miként jobbíthatják a vizsgált népesség életét, kutatásommal kapcsolatban három konkrét terület merül fel. Ha valaki a kutatásból készült tanulmánynak nem csak az absztraktját olvassa el, az lehetőséget

teremt számára arra, hogy a kínaiakkal kapcsolatos etnikus sztereotípiák mögé tekintve, etnográfiai kontextusba ágyazva lássa e személyek értékválasztásait, döntéseit, cselekedeteinek mozgatórugóit. A második terület olyan, többnyire interjúszituációkhoz kapcsolódik, amikor zátonyra futott házasságok tagjaival beszélgettünk, és az volt a benyomásom, hogy az okok és magyarázatok közös firtatása, számbavétele, elemzése segít a negatív tapasztalatok feldolgozásban. Végül, a kutatás eredményei, kiváltképp a jellemzően kulturálisan kondicionált konfliktusforrások artikulálása hasznosítható lenne kínai-magyar párok számára nyújtandó vegyesházassági tanácsadási tananyag kiindulópontjaként.

Összegzés

Ez a dolgozat arra a folyamatra reflektált, amelynek során kialakult a kínai-magyar párkapcsolatok antropológiai kutatásának etnográfiai terepe. A kutatás abból a hipotézisből indult ki, hogy az első generációs kínai migráns vállalkozók és a magyar társadalom tagjai közt viszonylag ritkán alakulnak ki párkapcsolatok.

A kínai-magyar vegyes párok mindennapi valóságának, csakúgy mint a bensőséges kapcsolataik belső dinamikáját befolyásoló szociokulturális tényezőknek értelmező antropológiai megközelítése több módszertani kihívással járt. A jelen dolgozatban tárgyalt terepmunka két kérdéscsoportra keresett választ; ezek egyike a vegyes párkapcsolatokra irányult, a másik a kínai családok és magyar gyermekfelvigyázóik viszonylatát tárta fel. Az utóbbi kérdéskörhöz tartozó módszertani problémákat ez az írás nem tárgyalta. Bizonyos metodológiai nehézségek megegyeztek azokkal, amelyekkel a klasszikus és hagyományos antropológiai terepmunkák művelői szembesülnek. Ilyennek számított a harmadik személyektől származó információk kezelése, a kulturálisan kondicionált kommunikációs stratégiák valamint a kulturálisan beágyazott fogalmak megfejtése, illetve a szembenézés azzal a ténnyel, hogy a kutató személye, neme, kora és érdeklődésének jellege komolyan befolyásolja az eredményeket. A beszélgetőtársak személyazonosságának elrejtése átvezetett azokhoz a módszertani problémákhoz, amelyek a számítógép által közvetített kommunikációhoz és az internet világából származó vizuális és szöveges források felhasználáshoz kapcsolódtak. Etnográfiai terepemet lépésről lépésre kellett kijelölnöm, a kutatási kérdéseket és a terepen felmerülő új irányokat követve. A kínai-magyar párkapcsolatokra irányuló kutatás során szinte minden olyan kutatómódszertani problémával szembe kellett néznem, amelyet a migráció kutatásának módszertani kihívásait áttekintő kötet (KOVÁTS – VÁRHALMI, 2014) tárgyalt, ám közülük a legnagyobb horderejű egyértelműen az információhiány kezelése volt.

Zárásként idézni szeretném Elizabeth Durham gondolatát az általa „jó antropológiának” tartott tudományos gyakorlat episztemológiai komplexitásával kapcsolatban. Durham amellet érvel, hogy a „jó antropológia” magába foglalja a kutatónak arra való képességét, hogy „el tudja fogadni a részleges konklúziókat” valamint az „episztemológiai bizonytalanságot” (DURHAM, 2016, 7).

Hivatkozott irodalom

BECK, Fanni

2015 *De ha a tükörbe nézek, az arcom kínai. Másodgenerációs kínai fiatalok hibrid identitáskonstrukciói*. MAKAT Antroport: Budapest.

BORSFAY, Krisztina – MIKES, Hanna – TÖRÖK, Lejla

2014 Bábeli útvesztő – Nyelvi kérdések a kvantitatív és kvalitatív kutatás során. IN: KOVÁTS, András – VÁRHALMI, Zoltán szerk. *A válaszhiányok kezelésétől a résztvevő megfigyelésig. Módszertani problémák a migrációkutatásban*. ICCR: Budapest

DURHAM, Elizabeth

2016 The "Good-Enough Anthropologist" Forrás: <http://somatosphere.net/2016/08/the-good-enough-anthropologist.html> Megnyitva: 2017.04.06. 13:47

EFRON PIMENTEL, Ellen

2000 Just How Do I Love Thee?: Marital Relations in Urban China *Journal of Marriage and Family*, Vol. 62, No. 1 (Feb., 2000), 32-47.

FASSIN, Didier

2015 The Public Afterlife of Ethnography. *American Ethnologist* Vol. 42, No. 4. pp. 592-609.

HINE, Christine

2000 *Virtual ethnography*. Sage Publications, London – Thousand Oaks – New Delhi

KOVÁCS, Éva – MELEGH, Attila szerk.

2010 „Azt hittem célt tévesztettem” A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban. KSH

Népességtudományi Kutatóintézet: Budapest

KOVÁCS, Nóra

2015 Cultures Unfolding: Experiences of Chinese-Hungarian Mixed Couples in Hungary *Current Issues in Personality Psychology* Vol. 3 (4) 254-264.

KOVÁCS, Nóra

2016 Global Migration and Inter marriage in Chinese-Hungarian Context IN: DUCU, Viorela - TELEGDI-CSETRI, Áron szerk. *Managing Difference in Eastern-European Transnational Families*. Peter Lang: Frankfurt 113-131.

KOVÁTS, András - VÁRHALMI, Zoltán szerk.

2014 A válaszhiányok kezelésétől a résztvevő megfigyelésig. Módszertani problémák a migrációkutatásban. ICCR: Budapest

MALINOWSKI, Bronislaw

1922 *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge

MARCUS, George E.

1995 Ethnography in/on the World System. The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* (24): 95-117

NAGY, Károly Zsolt

2015 Ösvény a dzsungelben. *Replika* 90-91. 39-56.

NYÍRI, Pál

2006 Kínaiak és afgánok Magyarországon: két migráns csoport érvényesülési stratégiái. In: FEISCHMIDT, M. – NYÍRI, P. szerk. *Nem kívánt gyerekek? Külföldi Gyerekek magyar iskolákban*. Budapest: MTA Nemzeti-Etnikai Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont. 39-74.

NYÍRI, Pál.

2010a Egy transznacionális "közvetítő kisebbség": kínai vállalkozók Magyarországon IN: FEISCHMIDT, M. szerk. *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat-MTA Kisebbségkutató Intézet 141-151.

NYÍRI, Pál

2010b Kínai migránsok Magyarországon: Mai tudásunk és aktuális kérdések IN: HÁRS, Á. – TÓTH, J. szerk. *Változó migráció – változó környezet* Budapest: MTA ENKI 147-171.

ÖRKÉNY, Antal - SZÉKELYI, Mária szerk.

2010 *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja*. Kisebbségkutató Intézet: Budapest

SZABÓ, Melinda

2009 „*Why Would We Need a Chinatown?*” *The Case of Chinese Entrepreneurs in the Rust Belts of the 8th and 10th Districts of Budapest*. Master's Thesis. Department of Sociology and Social Anthropology, Central European University, Budapest

SZILASSY, Eszter

2006 „Én nem vagyok rasszista, csak utálok a kínaiakat, meg a négereket” – a külföldiekhez való viszony a magyar serdülők beszédében. IN: Feischmidt M. – Nyíri P. szerk. *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*. Budapest: MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont. 97-127.

VÁRHALMI, Zoltán

2009 *A Távol-Keletről Magyarországra érkező állampolgárok munkavégzésének fő jellegzetességei, típusa*. (Kutatási zárótanulmány) MKIK Gazadsági és Vállalkozáselemző Intézet.

VÁRHALMI, Zoltán

2013 *Vállalkozó migránsok Magyarországon*. IN: KOVÁTS, András (szerk.) *Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. 89-100.